

# Spor etter fisk, datamaskiner, ord og tid

Thomas Hylland Eriksen

I et par-tre år har jeg skrevet en månedlig spalte i *Magasinet*, Dagbladets lørdagsbilag. Tanken bak spalten er at samfunnsvitere skal bruke sine fagkunnskaper på andre måter enn de er vant til. Ideen er ... glimrende. Sjangeren er mini-essayet. Maksimumslengde er 5000 tegn. Det er vanskeligere å skrive kort enn langt, og jeg bruker nesten alltid like lang tid på å stryke som på å skrive. Her er noen spor. Jeg husker ikke nøyaktig når de stod på trykk, og derfor er listen alfabetisk og ikke kronologisk. Mer kommer når jeg får ryddet i harddiskene mine.

Oktober 2007  
THE

---

## Verdens største ordbok

I løpet av forrige århundre ble engelsk hele verdens første fremmedspråk. Heldigvis er språket lett å lære, iallfall på et elementært nivå. Engelsk grammatikk er en barnelek; de pragmatiske britene har verken beholdt kjønn eller kasus. Men til gjengjeld er det ingen andre språk som har tilnærmedesvis så mange ord som engelsk. Den største utgaven av *Oxford English Dictionary* inneholder 291 500 hovedoppslagsord med til sammen 615 000 former. Ingen skal beskyldes det over 20 bind store verket for å være overfladisk heller. Bare verbet «to set» er definert med over 430 betydninger i en oppslagstekst som alene er like lang som en kortroman. Ingen andre språk har en ordbok som når *OED* til knærne.

Mange har forsøkt å forklare hvordan engelsk ble så ordrikt. En del av forklaringen er øyrikets lange, utadvendte historie og innbyggernes avslappede syn på lånord. Til forskjell fra Frankrike og Norge, har ikke Storbritannia noe nasjonalt språkråd som anbefaler og advarer mot bestemte språkformer og nyord.

Et annet svar er at det engelske språkets omskiftelige og til dels omflakkende historie -- fra angelsaksisk via normannisk invasjon til kolonisering av Amerika og Australia -- har fremtvunget fleksibilitet og indre mangfold.

En tredje forklaring er Shakespeare. Selv om alle disse teoriene har noe for seg, er den viktigste forklaringen mer nærliggende. Svaret er nemlig, rett og slett, *Oxford English Dictionary*. Verket som tok mål av seg til å kartlegge språket, bidro til at praktisk talt alle trykte tekster ble finkjemmet for ord og uttrykk, sjeldne ord ble løftet ut av skyggenes dal og inn i verket som alle senere generasjoner skulle konsultere på jakt etter ord og deres betydning.

Historien om verdens største ordbok er en språkelskers våte drøm og en virksomhetsplanleggers mareritt.

Det var i 1857 at Det Filologiske Selskap i London besluttet å igangsette arbeidet med en ordbok. Den skulle være grundig, autoritativ og ikke minst mye bedre enn franskmennenes. Tiden var dronning Victorias, og Storbritannia var i ferd med å etablere imperiet der solen aldri gikk ned. Darwin satt i Kent og skrev på sin utviklingsteori, Marx tilbrakte dagene i British Library med utkastene til sin store bok om kapitalismen, og Dickens hadde utgitt de fleste av sine hovedverker. Det var togets og telegrafens tid, en vidunderlig epoke for fremskrittstroen.

Det var en tid for å tenke store tanker og starte opp stormannsgale prosjekter. Mange av dem ble aldri fullført. Verken Marx eller Darwin ble ferdige. *Artenes opprinnelse* var kortversjonen av den større *Natural Selection*, en bok som aldri ble utgitt. *Kapitalen* måtte sluttredigeres av Engels etter Marx' død. Hva *Oxford English Dictionary* gjelder, anslo den første redaksjonskomiteen at arbeidet ville ta ti år. Mange tegnet optimistisk abonnement på verket. Så viste det seg at det skulle gå 70 år før de, eller snarere deres barnebarn, fikk et komplett sett.

Hadde det ikke vært for en håndfull enestående mennesker, ville ordboken aldri ha blitt ferdig. På slutten av 1870-tallet ble det arbeidsnarkomane språkgeniet James Murray hovedredaktør, og han var mannen som reddet musedpiste arkiver og glemte bidragsytere fra historiens skraphaug. I *The Meaning of Everything*, historien om Oxford English Dictionary, beskriver Simon Winchester hvordan Murray organiserte alt fra lesingen og

kopieringen fra bøker -- alt skulle gjennomgås! -- til sorteringen av flere millioner håndskrevne kartotek kort og flyttingen av det gigantiske papirlasset fra London til Oxford i 1885.

Først i 1884 kom det første heftet ut til bokhandlerne og de av abonnentene som fremdeles var i live. Heftet dekket de 8365 ordene mellom *A* og *Ant*. Alle visste nå at de hadde en lang reise foran seg. På slutten av 1800-tallet pleide medarbeiderne å ønske hverandre god helse ved å si: «Jeg håper De lever lenge nok til å oppleve *zymotic*». Murray var seiglivet, men han hadde ikke kommet lenger enn til T da han døde i 1917. Andre overtok.

De som opplevde lanseringen av siste bind i 1928, tilhørte annen og tredje generasjons medarbeidere. På dette tidspunkt hadde Oxford University Press tapt store penger. Tre generasjoner av frivillige lesere, underredaktører, korrekturlesere, blysettere og andre ansatte hadde slitt seg ut. Bokhandlere og abonnenter hadde forlenget gitt opp. Og verden var blitt beriket med et verk som neppe noen gang vil bli overgått, ti bind på til sammen 15 490 sider. Annen utgave, fra 1989, er selvsagt større, og en ny revisjon er på trappene.

Hvis ingen hadde vært stormannsgale nok til å sette i gang arbeidet med den store ordboken, vært standhaftige nok til å fortsette da omfanget vokste over alle støvleskaft og visjonære nok til å fullføre det uten å ta en eneste snarvei underveis, ville verden ha vært litt fattigere.

Historien om *Oxford English Dictionary* har noe å fortelle oss alle, men særlig til dem som har ansvar for å forvalte menneskehetens kulturelle rikdom. For hvor stort er vi i stand til å tenke i dag?